

Charita jako činitel německého sociálního státu

K náboženskému kontextu evropského vytváření sociální péče

Michael N. Ebertz

1. Evropské sociální státy ve světle mezinárodního srovnání

Již po několik let můžeme sledovat, jak je věnována zvýšená sociálně-vědní a politická pozornost sjednocujícímu (či: unifikujícímu) evropskému utváření sociálního státu. Tento jev má zjevně minimálně 3 základní důvody:

- Krize západoevropských sociálních států
- Evropská integrace
- Snaha společností ve středomořských a východoevropských státech dosáhnout zpožděný rozvoj sociálního státu

1.1 Krize západoevropských sociálních států

Na prvním místě narůstá zájem o mezinárodně sjednocující evropské utváření sociálního státu tou měrou, jak spěly ke krizi standardy státní sociální péče rozvinuté v západoevropských poválečných společnostech, zakořeněné většinou už v 19. století.¹ Nejpozději od osmdesátých let 20. století – tedy ještě před sametovou revolucí v ČSSR a v jiných východoevropských zemích – byly konfrontovány se zásadními připomínkami k jejich funkcionalitě a legitimitě a dostaly se pod tlak usilující o jejich změnu.² Sociální stát se nejevil jen jakoby ustrnulý na zastaralých předpokladech (např. na úloze pohlaví, natalitě, rodině, demografii), ale stále více vytvářel i své vlastní problémy. Vykazoval neplánované následky, které podkopávaly jeho vlastní předpoklady. Místo, aby sociální problémy řešil, stal se problémem sám.

Potřeba ujistit se o svých vlastních tradicích a přesvědčeních o sociálním státu se nejprve artikulovala „nacionalisticky, tzn. na úrovni jednotlivých evropských států, z nichž každý od osmdesátých let 20. st. stál před rozdílnými, ale různě intenzivními tlaky a požadavky, reformovat své dosavadní aranžmá sociální péče, přebudovat ho a nově uspořádat.“³ Pro politiku sociální péče přestával být stále více tématem „politický boj za zlepšení životní situace určitých znevýhodněných skupin,“ naopak se v ní jednalo o „působení státu na již etablovaná sociálně

¹ Srov. Franz-Xaver Kaufmann, *Herausforderungen des Sozialstaates*, Frankfurt 1997. Kaufmann popisuje tyto výzvy: demografickou, ekonomickou, sociální, mezinárodní a kulturní.

² Srov. mj.: Fritz Boll – Hubertus Junge (Hg.), *Der Sozialstaat in der Krise*, Freiburg 1984.

³ Karl Gabriel, Vorwort, in: *Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften* 46/2005, 7-13, zde 7.

politická zařízení ve smyslu určitého řídicího záměru, např. úspory nákladů nebo lepší koordinace mezi různými zařízeními.“⁴ Tato tzv. „sociální politika druhého řádu“, která vystřídala a zrušila „sociální politiku prvního řádu“, v některých evropských sociálních státech vyústila v tendenci k tržně orientovanému odstátnění a přitom ke změně formě státního řízení politiky.⁵

1.2 Evropská integrace

Na druhém místě narůstá zájem o mezinárodně sjednocující evropské utváření sociálního státu tou měrou, jak byl na evropské úrovni od poloviny našeho desetiletí v myšlence evropského sociálního modelu předpokládán „„oteplující““ politicko-morální zdroj integrace pro evropský velkoprojekt“, zatímco „„studené““ procesy“ evropské tržní integrace platí za dalekosáhle ukončené“.⁶ Krizi národně utvářeného sociálního státu navzdory, slouží idea evropského sociálního modelu také k tomu, aby propůjčila „...procesu evropské integrace vůdčí sociální myšlenku a (...) tím i překonanému evropskému hospodářskému společenství sociální identitu v podobě evropského sociálního společenství,“⁷ do kterého by také začlenila nově přistoupivší východoevropské země.

1.3 Snaha středomořských a východoevropských společností dosáhnout rozvoje sociálního státu

Nakonec zájem o mezinárodně sjednocující evropské utváření sociálního státu narůstá tou měrou, jak středomořské státy jako Řecko, Španělsko, Portugalsko – ale také Itálie – vzhledem k jejich dosud jen „základnímu“ utváření sociálního státu signalizují potřebu jej dohánět. Dále jsou „po světodějných zlomech od roku 1989 (...) za bývalou železnou oponou hledány politicky přesvědčivé a ekonomicky únosné modely dlouhodobě vhodného uspořádání národního sociálního státu (...), které se nespolehnou pouze na principy tržní logiky a minimálního podílu státu,“⁸ nýbrž zkoušejí přebírat měřítka západoevropských sociálních států. Jak uvádí Karl Gabriel, zjevně je ve východoevropských zemích již několik let „ve značné míře – a se zřetelnými rozdíly v jednotlivých zemích – jakoby „experimentováno“ s novými kombinacemi a variantami welfare mixu, které se ještě neusadily do pevných typů struktur pro společenskou produkci sociálního zajištění, ale nacházejí se ještě v otevřené formační fázi.“⁹ A opravdu, v žádném případě se přitom nedá vyloučit, že ve východoevropských státech „vzniknou pro budoucnost vhodné modely institucionálního mixu sociální péče,“¹⁰ které mohou být nápomocné i reformním procesům v západoevropských sociálních státech.

2. Welfare mix v evropských sociálních státech

Nejnovější výsledky mezinárodního srovnávacího zkoumání sociálních států ukazují, že „va-

⁴ Franz-Xaver Kaufmann, Art. Sozialpolitik, in: *Lexikon der Wirtschaftsethik*, Freiburg/Basel/Wien 1993, 998-1005, zde: 1000; K politickým pozadím srovnej také: Michael N. Ebertz, *Soziale Arbeit unter Ökonomisierungsdruck*, in: *Caritas* 98 (1997), 105-111.

⁵ Vgl. Werner Schönig - Raphael L'Hoest (Hg.): *Sozialstaat wohin? Umbau, Abbau oder Ausbau der Sozialen Sicherung*, Darmstadt 1996; Horst Baier, *Gesundheit als Lebensqualität. Folgen für Staat, Markt und Medizin*, Osnabrück 1997.

⁶ Gabriel, Vorwort, 7.

⁷ Bernd Schulte, Das ‚soziale Europa‘. Eine europäische Leitidee und ihre Konjunkturen im europäischen Einigungsprozess, in: *Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften* 46/2005, 235-253, zde 249.

⁸ Gabriel, Vorwort, 8.

⁹ Gabriel, Vorwort, 8.

¹⁰ Tamtéž.

rianty sociálních států¹¹ se dají rozlišit podle toho:

- *jakému činiteli* v průběhu svého historického vývoje primárně přisoudily kompetenci pro vytváření sociální péče a
- *který welfare mix* preferují.

Současně může být ukázáno, že rozdílný *welfare mix* a rozdílné delegování primární kompetence pro vytváření sociální péče

- stojí v úzké souvislosti s příslušnými sociálně-kulturními a sociálně-religiózními kontexty, čímž získávají zvláštní pozoruhodnost heterogenní religiózně-konfesní hlubinné dimenze evropského utváření sociálního státu.¹²

Opustí-li se totiž již jednou nastoupená cesta, jež sahá zpátky až k Esping-Andersenově trojtypologii tržně-liberálního, etatisticky-sociálnědemokratického a korporativisticky-konzervativního modelu sociálního státu,¹³ která byla rozšířena ještě o čtvrtý typ, který je v Německu nazýván „rudimentárním“ sociálním státem a v Itálii „středomořským“ sociálním státem,¹⁴ pak se ukáže:

- že jsou například skandinávské sociální státy vděčny nejen sociálnědemokratickým, ale též *evangelicko-luterským* vlivům a tradicím. Pro sociální etiku luterského protestantismu, který ve skandinávských státech spočívá ve státně-církevní tradici, je, krátce řečeno, charakteristické to, že je *státu coby „starostlivé vrchnosti“* připisována primární kompetence pro celkové zabezpečení bytí, a tím také pro vytváření sociální péče.

Rovněž je zřejmé,

- že se ve *Švýcarsku, Holandsku a Velké Británii* vytvořily sociální státy, jež jsou formovány svobodněcírkevně-kalvinistickými vlivy a tradicemi.¹⁵ Narozdíl od luterského protestantismu, svobodněcírkevní-kalvinismus odpovědnost za zabezpečení bytí a vytváření sociální péče *nepřipisuje státu, nýbrž individuu*. Z tohoto základního postoje asketického protestantismu (Max Weber, Ernst Troeltsch) vyplývá zcela odlišný model vytváření sociální péče než z učení o dvou říších luterského protestantismu.

Nakonec se ukazuje,

- že se v katolicky ražených zemích - ve *Španělsku, Portugalsku a Itálii, ba dokonce i ve Francii*,¹⁶ udržují sociálně etická tradice a mentalita, které nepřipisují primární kompetenci pro celkové zabezpečení bytí a vytváření sociální péče *pouze státu a pouze individu, nýbrž rodinám a – pokud možno – také církvi ve spolupráci se státem*. Podle katolické sociální tradice má stát v každém případě pro sociální péči vytvářející svépomocné síly

¹¹ Franz-Xaver Kaufmann, *Varianten des Wohlfahrtsstaats. Der deutsche Sozialstaat im internationalen Vergleich*, Frankfurt 2003.

¹² Vgl. Gabriel, Vorwort, 12.

¹³ Gosta Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton 1990.

¹⁴ Vgl. Josef Schmid, *Wohlfahrtsstaaten im Vergleich. Soziale Sicherung in Europa: Organisation, Finanzierung, Leistungen und Probleme*, 2. Auflage, Opladen 2002, 75ff.

¹⁵ Vgl. Philip Manow, *Religion und Sozialstaat. Die konfessionellen Grundlagen europäischer Wohlfahrtsstaatsregime*, Frankfurt/New York 2008.

¹⁶ Vgl. Kaufmann, Varianten, 221nn.

primárních solidárních společenství, jakož i rodin, vykonávat subsidiárně podpůrnou funkci,¹⁷ pro jejichž ochranu, jakož i sociální politiku obecně, si svou značnou spolu-kompetenci reklamuje také sama římskokatolická církev. Zakladatel charitního svazu v Německu, katolický kněz Lorenz Werthmann, tedy nazýval také rodinu jako „...první přirozený svaz sociální péče.“¹⁸ „První přirozený svaz sociální péče je rodina...“ napsal Werthmann, jako „druhý přirozený svaz sociální péče“ definoval pak komunální obce, které viděl jako „semknutí místně pospolu bydlících rodin“, než označil jako „třetí svaz sociální péče“ církev.¹⁹ Pohled na sousední postsocialistické země, jako Polsko, ba i Slovensko, nám umožňuje rozpoznat tento vzor rostoucího zapojení římskokatolické církve a jí blízkých poskytovatelů sociálních služeb v sociálně politickém utváření sociální péče na základě principiálních politických a veřejných nároků katolické církve,²⁰ jež opět sama sebe považuje za patronku instituce rodiny. Katolická pozice takto směřuje ke spíše anti-etatistické, rodinně-církevní programové příslušnosti ohledně utváření sociální péče. Jak již trefně poznamenal Ernst Troeltsch, „katolická sociální politika“ podporuje „...v první řadě podřízení státu církevním hlediskům.“²¹

3. Welfare mix v německém sociálním státě

Podíváme-li se na německý systém sociálního státu, zjistíme, že je mu možno porozumět jen tehdy, jestliže vezmeme v úvahu i komplexní nábožensko-multikonfesní spleť jeho kořenů, a to znamená též odpovídající nábožensko-politické konflikty a mocenské poměry. Pod pojmem sociální politika či politika sociální péče můžeme nejprve rozumět státní pokus institucionálně uspořádat konflikt mezi kapitálem a prací jakož i jinými s tím spjatými konfliktními liniemi kapitalistické společnosti, a to:

1. prostřednictvím ochrany pracujících a prostřednictvím regulací výdělečné práce
2. prostřednictvím zajištění a přerozdělení důchodů i v běžných rizicích života
3. prostřednictvím ustanovení spolehlivého rámce solidarity a jejího zprostředkování sociálními službami podléhajícími veřejné kontrole.

V Německu je až do dnešního dne na všech třech analyticky rozdílných úrovních²² prokazatelný jak evangelicko-kalvinistický, římsko-katolický, tak i evangelicko-luterský a nakonec sociálně

¹⁷ Franz Schultheis, *Sozialgeschichte der französischen Familienpolitik*, Frankfurt/New York 1988; srov. Schmid, *Wohlfahrtsstaaten*, 210nn; Franz-Xaver Kaufmann, *Die freie Wohlfahrtspflege in der wohlfahrtsstaatlichen Entwicklung Europas*, in: Bernhard J. Güntert - Franz-Xaver Kaufmann - Udo Krolzik (Hg.), *Freie Wohlfahrtspflege und europäische Integration*, Gütersloh 2002, 49-67, zde 64, o „tradičním „familiaristickém“ formování francouzské sociální politiky“. – K tradici katolického uvažování o státu viz hlavně: Rudolf Uertz, *Vom Gottesrecht zum Menschenrecht. Das katholische Staatsdenken in Deutschland von der Französischen Revolution bis zum 2. Vatikanischen Konzil (1789-1965)*, Paderborn 2005; velmi výstižně o tom také: Gustav Gundlach, *Der berufsständische Aufbau der Gesellschaft*, in: tentýž, *Die Ordnung der menschlichen Gesellschaft*, Band 2, Köln 1964, 302-312, zvl. 305.

¹⁸ Formulace, která je ostatně souhlasně aktuálně opět citována v pastýřském listě německých biskupů „Povolání k charitě“, viz *Die deutschen Bischöfe, Berufen zur Caritas*, Bonn 2009, 10.

¹⁹ Lorenz Werthmann, *Reden und Schriften*. Ausgewählt und herausgegeben von Karl Borgmann, Freiburg 1958, 150.

²⁰ Matthias Freise, *Rekombinante Wohlfahrtsstaaten. Osteuropäische Sozialpolitik im Wandel*, in: *Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften* 46/2005, 323-345, zvláště 334, 340.

²¹ Ernst Troeltsch, *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen* (Gesammelte Schriften, 1), 3. Auflage, Tübingen 1923, 13.

²² Srov. Kaufmann, *Wohlfahrtspflege*, 49n.

demokratický vliv na politiku sociální péče. V Německu se protínaly a překrývaly různé linie světonázorových vlivů a konfliktů, které bylo možno stále pozorovat na politické scéně. Politická scéna byla ostatně takto neutralizována, resp. změněna na konstruktivní, když do svého utváření německý sociální stát zapojil náboženské/světonázorové aktéry.

Nejen dějiny německého sociálního státu tak znají – *ad 1* při pohledu na *regulaci výdělečné práce*, třeba při určování mzdových tarifů – nejen konfesní zaměstnanecká sdružení a vedle socialistických i křesťanské odbory (Křesťanský odborový svaz se 280 000 členy vedle Jednotných odborů DGB se 6,3 milióny členů existuje dosud), nýbrž i evangelické a katolické pracovní organizace, které jsou ze své strany legálně odděleny od vlivu odborů a mohou samy regulovat své vlastní pracovní poměry; pro což existuje dokonce i garance v německé ústavě.

Také – *ad 2* – v pohledu na *zajištění a přerozdělení důchodů při běžných životních rizicích* lze rozeznat typický světonázorový vliv a spor o směr. Katolická odpověď při výstavbě německého systému sociálního zabezpečení se tak v kontextu „...mocenského konfliktu s protestantskou monarchií“ stavěla „energicky proti všem státně paternalistickým [...] podnětům bismarckovské sociální politiky a jejím prusko-konzervativním průkopníkům ve „Spolku pro sociální politiku“, které sice šlo chápat jako spojení v boji proti Sociální demokracii a proti „manchesterskému liberalismu“, ale zároveň byli už dříve podezříváni ze „státního socialismu“.“²³ Bismarckovský plán totiž původně předpokládal daňové financování nemocenského, úrazového a starobního pojištění, zatímco katolická pozice prosazovaná katolickou stranou *Zentrum* úspěšně zastávala poněkud méně etatistický, totiž příspěvky financovaný systém, tedy model tzv. „sociálního pojištění“. Takto byla vedle „státního socialismu“ pruské vrchnosti a „státu budoucnosti“ socialistického revolučního hnutí současně potírána i „...představa impregnovaná z tradičních zásob kalvinisticko-puritánského ethosu práce a výkonnosti, že se má jednotlivec coby svobodné individuum osvědčit na bezmezném tržišti možností jako strůjce „svého vlastního štěstí“.“²⁴ Systémem financovaným z příspěvků samozřejmě jednotlivec také nebyl zcela zbaven vlastní odpovědnosti.

Nejzřetelněji se ovšem vliv různých světonázorových zájmů při postupném začleňování světonázorových organizací a jejich satelitních organizací do utváření sociální péče – *ad 3* – projevil v rovině *sociálních služeb*.²⁵ V Německu je šest velkých nadregionálních zastřešujících svazů tzv. „volné sociální péče“ (něm. *Freie Wohlfahrtspflege*, pozn. překl.): Židovské ústředí sociální péče, Dělnická sociální péče, Německý červený kříž, Německý paritní svaz sociální péče a Diakonické dílo evangelických církví a Svaz Charity katolické církve. Církve se svými organizacemi sociální péče představují největší nestátní poskytovatele sociálních služeb. Oba konfesní svazy sociální péče, svazově organizovaná Diakonie evangelických církví (2006: 436 228 zaměstnanců) a svazově organizovaná Charita katolické církve mají dohromady takřka milion zaměstnanců v sociálních službách a ve zdravotnictví. Samotná svazově organizovaná Charita je se svými 520 186 pracovníky ve 24 939 zařízeních a službách (2006) největší nestátní zaměstnavatel nejenom v Německu, ale i v celé Evropě. Protože asi 80 % tohoto personálu

²³ Hermann-Josef Grosse Kracht, Sozialer Katholizismus und demokratischer Wohlfahrtsstaat. Klärungsversuche zur Geschichte und Gegenwart einer ungewollten Wohlverwandtschaft, in: *Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften* 46/2005, 45-97, zde 63.

²⁴ Grosse Kracht, Katholizismus, 67.

²⁵ Srov. Michael N. Ebertz, „Was steht ihr da und schaut zum Himmel ...?“ Die Geburt der „Sozialkirche“ aus dem Geist der Sozialpolitik, in: Karl Gabriel - Alois Herlth - Klaus Peter Strohmeier (Hg.), *Modernität und Solidarität. Konsequenzen gesellschaftlicher Modernisierung*. Für Franz-Xaver Kaufmann, Freiburg 1997, 229-249; Catherine Maurer, *Der Caritasverband zwischen Kaiserreich und Weimarer Republik. Zur Sozial- und Mentalitätsgeschichte des caritativen Katholizismus in Deutschland*, Freiburg 2008.

tvoří ženy, je svazová Charita také největším zaměstnavatelem žen. Ačkoli oba tyto církevní svazy sociální péče podléhají v ústavním právu zajištěnému církevnímu pracovnímu právu,²⁶ jsou z podstatné části financovány ze systému sociálního pojištění (cca 80%) a veřejného státního rozpočtu (cca 10%). Takto jsou pro více jak milion lidí v Německu zaměstnavatelem církve, které tak zaměstnávají asi 2,6 % všech výdělečně činných (z asi 39 milionů).

4. Charita v německém sociálním státu

Jestliže se ptáme, jak došlo k tomuto – i v mezinárodním srovnání – jedinečnému postavení církve a jejích satelitních pomáhajících organizací, pak je třeba zvážit následující:

1. Ačkoliv jsou náboženská společenství v Německu oddělena od státu a své vlastní záležitosti mohou autonomně řídit, mají křesťanské církve v Německu – podobně jako některá jiná náboženská společenství – ústavní rámec, umožňující spolupracovat se státními institucemi a s pomocí zaměstnavatelů a státních finančních úřadů²⁷ dokonce vybírat daně. V roce 2007 získaly s 8,61 miliardami Euro řádově stejně jako ve „špičkovém roce“ 2000. Takovýto církevní finanční systém – osmi až devítiprocentní přírážka k daním ze mzdy a příjmu – je ve světě poměrně jedinečný (výjimkou jsou např. některé švýcarské kantony nebo Švédsko). Obdobně jako dříve jsou díky tomu i dnes církve v Německu součástí státně-ekonomických mezioborových vazeb.
2. Za pomoci tzv. „zvěstovacího programu“ mají v Německu církve vysílací časy ve veřejnoprávních i některých soukromých masmédiích a přinášejí dokonce projevy, pobožnosti a bohoslužby. Církve také v Německu zodpovídají „neděli od neděle, s rostoucími počty účastníků o slavnostech Vánoc a Velikonoc, a zejména pak,“ jak píše Karl Gabriel, „...při významných událostech, jako jsou církevní dny nebo papežské návštěvy, za veřejné podniky s nejvyššími počty účastníků v republice.“²⁸
3. Církví se vytváří prostor pro nepřímý vliv a zaujetí stanoviska, zvláště k problematickým oblastem medicínsko-technického oboru (např. eutanázie, potrat, výzkum embryí), k humánním problémům vyplývajícím z ekonomických a politických rozhodnutí (soužití s cizinci, nezaměstnanost), jakož i k otázkám lidské důstojnosti a solidarity (lidská práva, válka a mír, manželství a rodina) na rozhraní mezi osobně-intimním a veřejným.²⁹
4. V Německu se (před skandalizováním sexuálního násilí kněží na dětech a mládeži) hodnotila velice vysoko prestiž povolání duchovních, ba dokonce se prestiž církevních povolání – podle demoskopických zjištění – řadila na vrchol „čestných povolání.“ Obyvatelstvo Německa většinově patří k některé křesťanské církvi; podíl katolíků na počtu obyvatel od roku 1998 opět přesahuje počet protestantů.³⁰

²⁶ Srov. Hermann Lührs, Kirchliche Arbeitsbeziehungen. Die Entwicklung der Beschäftigungsverhältnisse in den beiden großen Kirchen und ihren Wohlfahrtsverbänden, in: *Wirtschaft und Politik*. Workings Paper Nr. 33/2006.

²⁷ Srov. Christoph Link, Staatskirchenrechtlicher Rahmen für Religionsausübung und Religionspolitik, in: Gritt Klinkhammer - Tobias Frick (Hg.), *Religionen und Recht*, Marburg 2002, 33-47, zejména 44.

²⁸ Karl Gabriel, Religiöser Pluralismus. Die Kirchen in Westdeutschland, in: Bertelsmann Stiftung (Hg.), *Religionsmonitor 2008*, 2. Auflage, Gütersloh 2008, 76-84, zde 76.

²⁹ Srov. Michael N. Ebertz, Kirche und Öffentlichkeit – Chancen und Grenzen, in: Hans-Georg Ziebertz (Hg.), *Erosion des christlichen Glaubens? Umfragen, Hintergründe und Stellungnahmen zum ‚Kulturverlust des Religiösen‘*, Münster, 2004, 15-27.

³⁰ Vgl. Michael N. Ebertz, Katholische Kirche in Deutschland – Von der Glaubensgemeinschaft zur

5. Přes veškerý nárůst tzv. „cizích náboženství“ jako je islám, který i Německo „konfrontuje se skutečností multireligiozity“, ³¹ je náboženský a konfesní pluralismus omezený, a tak vykazuje „...vysokou asymetrii ve prospěch obou velkých církví.“ ³² Převážná většina obyvatel Německa (73 %) – 77 % v západním Německu a dokonce 54 % ve východním Německu – odmítá tvrzení, že „...církve a náboženství pro mne nemají žádný význam.“ ³³ V celém Německu se považuje za přesvědčené ateisty ani ne 10% lidí. ³⁴ Ovšem lze také rozpoznat, že členové církví vykazují v posledních letech též poměrně vysokou míru výstupů z církve, klesající frekvenci návštěv bohoslužeb, a tendenci k přestárlosti. Expanzi církevních organizací sociální péče nelze tudíž – ani přes částečně příznivou kulturu pro církve – nikterak odvozovat od společenského hodnocení církví a křesťanství, zejména když i ostatní čtyři organizace sociální péče projevují tendenci k růstu.
6. Tento růst, který se děje protiběžně k procesům dekonfesionalizace a odcírkevnění, ³⁵ probíhá víceméně souběžně s expanzí německého sociálního státu. Za účelem politické legitimizace, stabilizace a zklidnění činí ze zlepšení životních situací stále širších skupin obyvatelstva téma zavazujících rozhodnutí a nechává na utváření německé společnosti sociálního státu participovat i církve s jejich organizacemi sociální péče. Tato participace je i přes v německém sociálním právu zakotvený „katolický“ princip subsidiarity celkem značně zvýhodněna. Sociálně právní zakotvení tohoto principu bylo politicky prosazeno právě na konci 50. let, kdy měla katolická církev v Německu ještě výrazný politický vliv na německou vládu a rovněž katolického spolkového kancléře Adenauera, a začátkem 60. let se projevilo ve stále působících a platných velkých sociálních zákonech a zákonech o mládeži Spolkové republiky Německo. ³⁶

Ze současně platných sociálních zákonů by měl být princip subsidiarity kupříkladu citován ze Sociálního zákoníku XII, kterým je řízena sociální pomoc. V §5 se zde doslova uvádí:

„(1) Postavení církví a náboženských společností veřejného práva i svazů volné sociální péče jako zřizovatelů vlastních sociálních úkolů a jejich činnost při provádění těchto úkolů nejsou tímto zákoníkem dotčeny.

Dienstleistungsorganisation, in: Bernd Schröder - Wolfgang Kraus (Hg.), *Religion im öffentlichen Raum / La Religion dans l'espace public. Deutsche und französische Perspektiven* (= Frankreich-Forum. Jahrbuch des Frankreichzentrums der Universität des Saarlandes, 8, 2008), Bielefeld 2009, 193-218.

³¹ Günter Kehr, Der Wandel der religiösen Landschaft in Europa, in: Gritt Klinkhammer - Tobias Frick (Hg.), *Religionen und Recht*, Marburg 2002, 85-90, zde 90.

³² Gabriel, *Pluralismus*, 79. Podíl muslimů činí téměř 4 %, a za srovnatelně „malou náboženskou pluralitou“ (Martin Baumann) 1,8 % tzv. „jiných“ se skrývají početná stará i nová náboženství a náboženská společenství, které mají pouze několik desítek tisíc nebo jen stovek členů (např. buddhističtí a hinduističtí migranti a uskupení diaspory) a částečně také sázejí na misijní kurz jako statisticky nepostřehnutelná náboženská společenství, která mezitím na zle přebujelém mediálním trhu, který je také trhem finančních příspěvků, hledají prostřednictvím satelitních TV programů přístup k lidem.

³³ Srov. Konrad-Adenauer-Stiftung (Hg.), *Religion und Politik*, Bonn 2002, 72.

³⁴ Elisabeth Noelle-Neumann - Renate Köcher (Hg.), *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1998-2002*, München 2002, 355.

³⁵ Srov. Michael N. Ebertz, *Caritas im gesellschaftlichen Wandel – Expansion in die Krise?*, in: Markus Lehner - Wilhelm Zauner (Hg.), *Grundkurs Caritas*, Linz 1993, 83-114; Tentýž., *Erosion der Gnadenanstalt? Zum Wandel der Sozialgestalt von Kirche*, Frankfurt 1998.

³⁶ Srov. Joachim Matthes, *Gesellschaftspolitische Konzeptionen im Sozialhilferecht. Zur soziologischen Kritik der neuen deutschen Sozialhilfegesetzgebung 1961*, Stuttgart 1964.

(2) Garanti sociální pomoci (rozuměj: státní správa a samospráva, pozn. překl.) mají při provádění tohoto zákoníku povinnost spolupracovat s církvemi a náboženskými společnostmi veřejného práva stejně jako se svazy volné sociální péče. Dbají přitom o jejich samostatnost při vytyčování cílů pro jejich úkoly a při jejich provádění.

(3) Spolupráce má být zaměřena na to, aby se sociální pomoc a činnost volné sociální péče účinně doplňovaly ve prospěch osob oprávněných pro poskytování podpory. Garanti sociální pomoci mají povinnost přiměřeně podporovat svazy svobodné sociální péče při jejich činnosti v oblasti sociální pomoci.

(4) Je-li podpora v jednotlivém případě poskytována volnou sociální péčí, pak mají garanti sociální pomoci upustit od provádění vlastních opatření. To neplatí pro poskytování finanční podpory.

(5) Garanti sociální pomoci obecně mohou do provádění svých úkolů zapojovat svazy volné sociální péče nebo jim provádění těchto úkolů předat, když jsou tyto svazy se zapojením nebo převedením srozuměny. Garanti sociální pomoci zůstávají zodpovědnými vůči osobám oprávněným pro poskytování podpory.“

Tím měly svazy sociální péče a v neposlední řadě i svazy sociální péče obou církví a samy církve, které vedle příjmů z církevní daně disponovaly navíc také konkurenční výhodou vůči jiným nestátním svazům sociální péče, dalekosáhlou zákonnou garancí své existence a expanze, která je chránila jak před konkurencí státu, tak i před konkurencí trhu. S právně zakotveným principem subsidiarity „...rezignoval stát [...] na to, aby se svými státními nemocnicemi, sociálními zařízeními a zdravotními službami vstoupil do konkurence se sociálními zařízeními a svazy sociální péče vybudovanými právě církvemi a velkými světonázorovými hnutími,“ připustil tím plurální welfare mix a zároveň otevřel „...šanci, posílit společenské vědomí tím, že jsou sociální péče a sociální zabezpečení spatřovány jako společná solidární úloha celé společnosti, kterou si berou za povinnost všechny spolky, skupiny a hnutí.“³⁷ Toto společenské aranžmá vychází z toho, že nechce předat odpovědnost za solidaritu „...ani jen nevypočitatelností volného trhu ani jen omezenému repertoáru aktivity státního zákonodárství.“³⁸

Charita, ale i jiné svazy sociální péče, tak mají pevný status v německém sektoru sociální péče,³⁹ který je ovšem postupně nahrazován smluvním principem, jak to doslova říká stejný sociální zákoník (§75, odst. 3):

„Je-li poskytování služby některým zařízením ukončeno, je garant sociální pomoci zavázán k převzetí úhrady za službu jen tehdy, když se zřizovatelem zařízení nebo

³⁷ Grosse Kracht, Katholizismus, 74.

³⁸ Grosse Kracht, Katholizismus, 74.

³⁹ Nepoužívám tento výraz ve smyslu nějaké homogenně centralizované jednoty, nějakého obsáhlého systému, nýbrž míním tím více či méně fragmentovaný souhrn specifických systémů služeb, které rozvíjejí svou vlastní profesionalitu: mezi státně pojatým politickým systémem a soukromě právně pojatým tržním hospodářstvím, ale také svéprávně pojatou církví a soukromými sítěmi z rodin, příbuzenstva, přátel a sousedů. Tento pojem není identický s oním tzv. „třetím sektorem.“ Je na jedné straně širší, pokud zahrnuje též státní formy produkce služeb – např. administrativní práce či vzdělávání; na druhé straně je užší, jestliže zahrnuje pouze ony neziskově orientované činnosti a organizace, jež jsou pod specificky státně regulujícím vlivem. Zahrnuje též podniky orientované na zisk (např. soukromé kliniky), pokud tyto pracují ve státně regulovaných oblastech sociálních služeb; srov. Kaufmann, Herausforderungen, 23n.

jeho svazem existuje ujednání o

1. obsahu, rozsahu, a kvalitě služby (ujednání o službě),
2. úhradě, která se skládá z paušálů a příspěvků pro jednotlivé oblasti služeb (ujednání o úhradě),
3. kontrole hospodárnosti a kvality služeb (ujednání o kontrole). Tato ujednání musejí odpovídat zásadám hospodárnosti, šetrnosti a výkonnosti. Garant sociální pomoci může hospodárnost a kvalitu služeb kontrolovat.“

Úvodem zmíněná „sociální politika druhého řádu“ v neposlední řadě vedla skrze zavedení hospodářských a konkurenčních principů také k politicky iniciovanému překonání právně zakotveného principu subsidiarity.⁴⁰

Svazy sociální péče včetně svazové Charity jsou tímto do určité míry vykazovány z domova v blízkosti státu do jakési ciziny trhu. Trend tak směřuje od statutu ke kontraktu:

„Nadále už není rozhodující právní status organizace a tomu odpovídající privilegování dle politického řádu, nýbrž otázka, zda mezi příslušným veřejným zadavatelem a příslušným nezávislým poskytovatelem služeb bylo uzavřeno nějaké ujednání o obsahu, rozsahu a kvalitě služeb a dovořených výdajů.“⁴¹

Tím byl zaveden jakýsi posun, určitá tendence k rozvázání vztahu stát-svazy, který byl typický ve fázi sociální politiky prvního řádu, tzn. deprivilegizace volné sociální péče.⁴² Také skrze rostoucí evropskou integraci byly německé svazy sociální péče postrčeny kamsi do neznáma. Tak nastal třeba ve Švédsku:

„...dalekosáhlý nedostatek religiózně-charitativních organizací. Podle švédské perspektivy se tedy pak dá očekávat málo pochopení pro „německý model“;“ a „má-li se stát role zřizovatelů volné sociální péče předmětem vyjednávání na evropské úrovni, pak je pozice Francie těžko předvídatelná. Na jedné straně byl v poslední době odhalen jejich význam, na straně druhé není vyloučeno, že velký význam církevních svazů v Německu aktivizuje odpor laicistických kruhů proti církevnímu angažmá v oblasti sociálních služeb.“⁴³

⁴⁰ Srovnej také Thomas Klie - Utz Kramer (Hg.), *Soziale Pflegeversicherung*, Baden-Baden 1998; Ulrich A. Birk u. a., *Bundessozialhilfegesetz*, Baden-Baden 1998; Reinhard Wiesner (Hg.), *SGB VIII – Kinder- und Jugendhilfe*, München 2000. Zatímco jsou skrze zákon o sociálním pojištění a skrze novelu BSHG nezávislí obecně prospěšní poskytovatelé služeb postaveni naroveň se soukromě obchodními a nejvýhodnější poměr ceny a výkonu je povýšen na rozhodující kritérium pro uzavření dohody, sází naproti tomu SGB VIII (KJHG) na kvalitu (rozvíjející) ujednání.

⁴¹ Holger Backhaus-Maul, *Wohlfahrtsverbände als korporative Akteure*, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B. 26-27 (2000), 22-30, zde 29.

⁴² Příznivci teorie neokorporatismu tendují k tomu přenést tuto transformaci na heslo „od neokorporatismu k postkorporatismu“; tak např. Stefan Pabst, *Interessenvermittlung im Wandel. Wohlfahrtsverbände und Staat im Postkorporatismus*, in: *Arbeitskreis Nonprofit-Organisationen, Nonprofit-Organisationen im Wandel. Ende der Besonderheiten oder Besonderheiten ohne Ende?*, Frankfurt 1998, 177-197, což je samozřejmě problematické, když se domníváme, že můžeme rozpoznat, že „u existující struktury svazů sociální péče vůbec nejde už v základech stanovit základní předpoklady pro neokorporatisticky ražený systém jednání a směny“, tak Berthold Broll, *Steuerung kirchlicher Wohlfahrtspflege durch die verfassten Kirchen*, Gütersloh 1999, 371, viz také 74nn.

⁴³ Kaufmann, *Wohlfahrtspflege*, 61, 65.

Volná sociální péče je a dosud byla v situaci, přizpůsobit se těmto kontraktním úkolům a postavit se tím ze strany státu uvolněné konkurenci soukromých poskytovatelů, čímž v Německu sektor sociální péče zaznamenal zřetelný posun směrem k rekombinovanému smíšenému modelu sociálního státu,⁴⁴ což se odrazilo v ustavujících dokumentech (tzv. předlohách; z něm. *Leitbild*, pozn. překl.) Charity a samozřejmě též v sebezpojení Katholische Hochschule Freiburg.

V současnosti má v Německu volná sociální péče dohromady zhruba 100 000 zařízení, např. ve zdravotní péči (7 882), v péči o mládež (36 406), v pomoci rodinám (7 646), v péči o seniory (15 796) a osoby se zdravotním postižením (14 285). Dále provozuje také přibližně 1 500 školicích zařízení pro sociální a pečovatelské profese. Také svazová Charita v Německu je s tisíci zařízeními činná ve všech těchto oblastech a sama je provozovatelem více než 500 vzdělávacích zařízení. K těmto vzdělávacím zařízením se počítá též Katholische Hochschule Freiburg (do roku 2010/2011 Katholische Fachhochschule ve Freiburgu), jejímiž vlastníky jsou dvě biskupství římsko-katolické církve a svazová Charita. Naši studenti nemusí být katolíci, nemusí být ani křesťané a na konci svého studia si též nemusí vybrat pracovní místo ani u Charity katolické církve nebo v Diakonii evangelické církve. Ostatně organizovaná Charita má v německém sektoru sociální péče dobré image mezi obyvatelstvem německého sociálního státu, a jako Katholische Hochschule doufáme, že k této dobré pověsti přispíváme.

Prof. Michael N. Ebertz je prorektorem Katholische Hochschule Freiburg.
Tento text vznikl na základě jeho hostovské přednášky na půdě TF JU v Českých Budějovicích.
Překlad František Nesvadba

Charity As a Agent of the German Welfare State

Abstract: Along with the religious context of the creation of the European social care the article analyzes various functional types of European welfare state and their religious context, which according to him fundamentally differentiate the significance of the role of individual, family and state in the system of welfare policy. He demonstrates the importance of subsidy concept of German welfare policy with a strong emphasis on the family responsibility and cooperation of religious charity with state to keep welfare state functioning with good prospects.

Key words: Welfare State. Crisis of Welfare State. Welfare Mix. Subsidiarity. Charity. Welfare Care. European Social Model. European Social Policy. German Social Social Policy. Christian Social Politics. Church and State. Catholic Social Doctrine.

⁴⁴ Výraz „rekombinovaný sociální stát“ byl v roce 2004 formulován Wolframem Lampingem a Friedbertem Rübem; viz. Freise, Wohlfahrtsstaaten, 323.